

استاد سخن

ابومحمد، شرف الدین ملقب به افصح المتکلمین، با تخلص سعدی از بزرگ‌ترین شاعران ایران است، که آسمان ادب فارسی را با نور خیره‌کننده خود روشن ساخت.

تولد

ابومحمد، شرف الدین ملقب به افصح المتکلمین، با تخلص سعدی از بزرگ‌ترین شاعران ایران است، که آسمان ادب فارسی را با نور خیره‌کننده خود روشن ساخت. وی در سال 606 ق در شیراز و در میان خاندانی که همه از عالمان دین بودند، چشم به جهان گشود. در اوان کودکی پدرخویش را از دست داد. در سایه حمایت‌های بزرگان خاندان به مکتب رفت و مقدمات علوم ادبی و دینی را در شیراز آموخت و پس برای تکمیل تحصیلات به بغداد رفت و در مدرسه نظامیه آن شهر به تحصیل پرداخت. سعدی بعد از اتمام تحصیلات، سی سال از بهترین سال‌های عمرش را به سیر و سفر گذراند و حاصل آن، جهانی از آگاهی‌های تازه و آزمودنی‌های پُرَبها بود که سرمایه سخن او گشت.

سعدی، آموزگار تمامی قرون

فرهنگ پربرکت اسلامی، در سایه عنایات الهی و تعلیمات ارزنده نبوی، طی قرن‌های متمادی، بزرگانی را در دامن خود پرورده که چون خورشیدهای درخشان، در زمینه‌های گوناگون علم و ادب و هنر و اخلاق، فضای انسانیت را نورافشان نموده‌اند. شیخ بزرگوار، سعدی شیرازی یکی از این بزرگان است که گذشته از جنبه‌های ظاهری نوشته‌های ارزنده وی، عطر جنبه‌های معنوی کلام او که حاوی بهترین راهنمایی‌های واقع‌گرایانه برای برخورداری از زندگی سعادت‌مندانه است، مشام جان عالمیان را خوشبو ساخته و به قیاس همین آثار است که سعدی را به حقیقت باید یک حکیم بزرگ اجتماعی دانست. ویژگی‌های ظاهری و معنوی کلام سعدی، طی چند قرن موجب دوام تسلط اندیشه او بر عقل و روان فارسی‌زبانان جهان گردیده است، به نحوی که باید او را معلم و مربی تمامی قرون و اعصار بنامیم.

سعدی و معرفت کردگار

ندای توحید و دعوت به شناخت حق تعالی و فراخواندن مخاطبان به بندگی و اطاعت کامل از پروردگار، از ویژگی کلام سعدی است. او همواره می‌کوشید که آثارش صحیفه معرفت و شناخت الهی و نمودار نشانه‌های حق تعالی باشد. سعدی در این راه، از روش قرآن کریم استفاده نموده و با توجه دادن مخاطبان به مظاهر شگفت‌انگیز هستی، نظم جهان آفرینش و هدفداری پدیده‌های خلقت، این رسالت ارزنده را انجام داده است. تسبیح کائنات و آمد و شد خورشید و پویایی و کارگری باد و ابر و باران، شکوه کوهساران و دریاها و درختان، مرغان نغمه خوان و...، آرمان شعر سعدی را در شناخت خداوند تشکیل می‌دهد. وی همچنین به وظیفه اصلی انسان که بندگی و خلوص نیت و انجام اعمال نیک است، اشاره می‌کند.

معرفت در شعر سعدی

آفرینش همه تنبیه خداوند دل است
دل ندارد که ندارد به خداوند اقرار
این همه نقش ازل بر در و دیوار وجود
هر که فکرت نکند نقش بود بر دیوار
کوه و دریا و درختان همه در تسبیح اند
نه همه مُسْتَمعی فهم کند این اسرار
تا کی آخر چو بنفشه سر غفلت در پیش
حیف باشد که تو در خوابی و نرگس بیدار
که تواند که دهد میوه الوان از چوب

یا که داند که برآرد گل صد برگ از خار
پاک و بی‌عیب خدایی که به تقدیر عزیز
ماه و خورشید مسخر کند و لیل و نهار

گلستان سعدی

در نظر بسیاری از استادان ادبیات فارسی، در گذشته و حال زیباترین نثر فارسی در بیان مسایل اجتماعی و اخلاقی کتاب گلستان سعدی است که در عین شیوایی و رسایی، هیچ گونه کلام زایدی ندارد. به گفته جامی، شاعر نامدار ایرانی، آن را «نه گلستان، که روضه‌ای ز بهشت" باید دانست. در این کتاب که تصویری از دنیای واقعیت‌هاست، چهره عاطفی و اخلاقی انسان‌ها، آن چنانکه هستند، در قالب داستان‌هایی دل‌نشین و مزین به آیات قرآنی و احادیث نبوی، همراه با اشعار فارسی، عربی و در نهایت بلاغت و شیوایی به نگارش در آمده است. خود سعدی شیرین سخن چه زیبا سروده است:

به چه کار آیدت ز گل طبقی
ز گلستان من ببر ورقی
گل همین پنج روز و شش باشد
وین گلستان همیشه خوش باشد

بوستان سعدی

منظومه بوستان که زاده خیال و جهان آرمانی و مطلوب سعدی است، آکنده از نیکی، ایمان، پاکی و صفاست. در این گلزار، شاعر با گشودن ده باب به روی کسانی که قصد سیر و سیاحت در این فضای معنوی دارند، آنان را به شهر آرمانی‌ای رهبری می‌کند که در چشم انداز زیبایی آن، انسان بر اوج قله آدمیت بر می‌آید و از هر چه پستی و نامردمی است، پاک می‌شود. برای مثال، یک جوانمرد که خود تنگ دست است، برای آنکه زندانی بینوایی را از بند طلبکار نجات دهد، ضامن او می‌شود. بعد او را فراری می‌دهد و خودش به جای او سال‌ها در زندان می‌ماند. سعدی در بوستان خویش می‌کوشد که هر چه زشتی و بدی را از عرصه این جهان بزدايد و در همه جهان، جز نیکی و زیبایی چیزی باقی نگذارد. از دیدگاه وی، حتی ستمکاران از گرایش به نیکی خالی نیستند.

غزل‌های سعدی

سعدی بسیاری از اندیشه‌ها، باورها، عقاید و احساسات خود را در قالب غزل بیان کرده است و عواطف درونی خود را، صاف و صمیمی با خوانندگان در میان می‌گذارد. غزل‌های سعدی، حاکی از سوز و گداز او در عشق است. عشق سعدی، هم به تمامی مخلوقات و هم به آفریدگان او اظهار می‌شود؛ چنانکه خود او می‌گوید:

به جهان خرم از آنم که جهان خرم از اوست
عاشقم بر همه عالم که همه عالم از اوست

درباره محتوای غزلیات سعدی می‌گویند: غزل‌های سعدی، وصف عشق و مستی و محبت است. از غزل‌های او برمی‌آید که او مرد عشق است... و تار و پود وجودش با عشق بافته شده است. سخن بیرون از عشق را قیل و قال می‌خواند و عشق ورزی را هنر خود.

کسان عیب کنندم که عاشقی همه عمر
کدام عیب که سعدی خود این هنر دارد

دکتر عبدالحسین زرین‌کوب درباره عشق سعدی می‌گوید: عشق او در حقیقت اخلاق و تقواست، درد و سوز و گذشت و تسلیم است. چنان از خودپرستی به دور است که در آن، از عاشق و خواست او نشانی نیست. از اینجاست که هیچ چیز معنوی‌تر، اخلاقی‌تر و روحانی‌تر از عشق وی نمی‌توان جست.

قطره‌ای از دریای پندهای سعدی

ثمر صبر

اگر بمانند کوه پایدار باشی و در برابر سیل حوادث سهمگین روزگاران، بسان کوه استوار بمانی، به شکوه و هیبت و عظمتی عظیم دست

خواهی یافت.
اگر پای در دامن آری چو کوه
سرت ز آسمان بگذرد در شکوه

صورت یا سیرت

ای عزیز، برآن باش تا به سیرتی نیکو دست یابی؛ که راستی قامت را قدر و منزلتی نباشد، کافران و مُنکران خداوند نیز به ظاهر مانند ما باشند.

ره راست باید نه بالای راست
که کافر هم از روی صورت چو ماست

حفظ سِرّ

ای خردمند، راز دل خویش را همیشه نگاه دار و هیچگاه آن را فاش مساز؛ زیرا چون راز بر زبان آید و سِرّ فاش گردد، با هیچ بند و سلسله‌ای نمی‌توان آن را به زندان دل بازگردانید.

دلت ای خردمند، زندان راز
چو گفتی نیاید به زنجیر، باز

رسم ناجوانمردی

بدی را به بدی پاسخ دادن آسان است و راه و رسم ناجوانمردان. اگر از فتوّت و مردانگی بهره‌مندی، به آن که درباره تو بد کرد، احسان و محبّت نمای.

بدی را بدی سهل باشد جزا
اگر مردی احسنِ اِلَى مَنْ اُساء

سعدی از نگاه دیگران

سعدی در کلام مقام معظم رهبری

مقام معظم رهبری درباره سعدی و آثارش چنین می‌فرماید: «بی‌شک، سعدی یکی از پایه‌های بنای استوار ادب فارسی و محصول شعر و نثر او، تشکیل دهنده یکی از برازنده‌ترین اندام‌های پیکره شکوهمند فرهنگ کنونی ماست. امروز می‌توان زیباترین گل‌های اندیشه بشری را در گلستان مصفای نظم و نثر او جُست و یافت... شعر و نثر این جهان‌پدیده انسان شناس صادق، همواره پیامی را با خود حمل کرده است، یا از منبع وحی و گنجینه قرآن و حدیث و یا از پرتو دل و احساس صاف و پاک خود او. شیوه سخن بی‌تکلف و شفاف او نیز امتیاز دیگر این آموزگار بزرگ مردمی و محبت است... بسیارند آنهایی که در هر دو قلمرو نظم و نثر سمند فصاحت تاخته‌اند، اما فقط سعدی است که شعری روان چون نثر، و نثری آهنگین چون شعر پدیده آورده و آمیزه شگفت‌انگیز از مضمون و ترکیب و معنا و لفظ، در هر دو عرصه فراهم ساخته است.«

سعدی در کلام دکتر حسین رزمجو

دکتر حسین رزمجو، یکی از ادیبان کشور درباره سعدی چنین می‌گوید: «شیخ اجل سعدی، در هنر نویسندگی و شاعری روشن‌تر از آن است که احتیاج به شرح و تفصیل بسیار باشد. او از جمله معدود شخصیت‌های ادبی است که نه تنها در قلمرو زبان فارسی از شهرتی کم نظیر برخوردار است؛ چنانکه خاص و عام او را می‌شناسند، بلکه در خارج از ایران در عرصه ادبیات جهان چهره‌ای شناخته و آشناست. این شهرتِ عالمگیر، در واقع مصداقی است بر این سخن او که فرموده است:
زمین به تیغ بلاغت گرفتی ای سعدی

سیاس دار که جز فیض آسمانی نیست
بدین صفت که در آفاق شعر تو رفت
زفت دجله که آبش بدین روانی نیست
آثار باقی مانده از سعدی، بهترین گواه بر این واقعیت است که او نه تنها شاعر و نویسنده‌ای است توانا و کم نظیر، بلکه فرزانه‌ای است
خردمند که در علوم دینی و اخلاقی و حکمت عملی و عرفان و سیاست و شناخت اجتماع، صاحب نظر است؛

سعدی در کلام محمدعلی فروغی

دکتر محمدعلی فروغی درباره سعدی می‌گوید: «#171؛ سرافرازانه می‌گوییم که قوم ایرانی، در هر رشته از علم و حکمت و ادب و هنرهای
دیگر، فرزندان نامی بسیار پرورانده است؛ ولیکن اگر هم به جز سعدی کسی دیگر نپرورده بود، تنها یکی برای جاوید کردن نام ایرانیان
بس بود. مداحی از شیخ سعدی را زبان و بیان خود او باید، اما هیئات که چشم روزگار دیگر مانند او ببیند. هفتصد سال از زمان او
می‌گذرد و نه تنها مانند او ظهور ننموده، بلکه نزدیک به او هم کم کسی دیده شده است»؛

سعدی در کلام ارنست رنان

ارنست رنان، زبان شناس و نویسنده فرانسوی درباره سعدی می‌گوید: «#171؛ سعدی، واقعا یکی از نویسندگان ماست. ذوق سلیم و
تزلزل‌ناپذیر او، لطف و جذبه‌ای که به روایاتش روح و جان می‌بخشد، لحن سخریه‌آمیز و پرعطوفتی که با آن معایب و مفساد بشریت
را گوشزد می‌کند، این همه اوصاف که در نویسندگان شرقی به ندرت جمع می‌آید، او را در نظر ما عزیز می‌دارد»؛

سعدی از نگاه باریه دومنار

باریه دومنار، مترجم بوستان سعدی به زبان فرانسوی، درباره نفوذ سعدی در اروپا می‌گوید: «#171؛ از تمام گویندگان شرقی، سعدی
تنها شاعری است که مورد درک و دریافت اروپاییان قرار گرفته است... و علت این افتخار و اعتبار او این است که سعدی در گلستان
جامع تمامی صفاتی است که جمال‌شناسی نوین خواستار آن است»؛

منابع اندیشه‌های سعدی شیرین‌سخن

قرآن کریم در کلام سعدی

قرآن کریم، کتاب اخلاق، تربیت، حکمت و خلاصه، چشمه جوشان علم و معرفت است. سعدی در دو کتاب گلستان و بوستان از این
منبع عظیم و پر بها، گاه به صورت اشاره به مضامین قرآنی و گاه به صورت نقل عین آیه‌ها، به خوبی استفاده نموده است. از دیدگاه
سعدی، علمی که با عمل توأم نباشد، ادعایی بیش نیست و «#171؛ عالم بی‌عمل، همانند چهارپایی است که بر او کتاب بار کرده باشند
و او از این محموله، درکی جز سنگینی آنها ندارد»؛

نه محقق بود نه دانشمند

چهارپایی بر او کتابی چند

آن تهی مغز را چه علم و خبر

که بر او هیزم است یا دفتر

همچنین از دیدگاه سعدی، نادانی که از روی جهل سرگردان است، بر دانشمند بی‌تقوا برتری دارد.

عامی نادان پریشان روزگار

به ز دانشمند ناپرهیزگار

کان به نابینایی از راه افتاد

وین دو چشمش بود و در چاه افتاد

تشبیه علم به نور، جهل به تاریکی، نادان به نابینا و عالم به بینا، به صورت‌های گوناگون در قرآن آمده است.

تأثیر نهج البلاغه بر کلام سعدی

بعد از قرآن مجید، نهج البلاغه، به صورت کلامی نافذ و پرمعنا و گنجینه‌ای از علم و معرفت، بر بزرگان و رهروان مکتب، تأثیر به سزایی داشته، و سعدی هم از این رهگذر بی‌بهره نمانده است. وی از کلام دل‌نشین حضرت علی علیه‌السلام در نهج البلاغه به صورت‌های مختلف بهره گرفته است.

سعدی معتقد است انسان را می‌توان از نحوه سخن گفتنش شناخت و به عالم یا جاهل بودن وی پی بُرد. تا مرد سخن نگفته باشد عیب و هنرش نهفته باشد

امام علی علیه‌السلام در این باره فرموده‌اند: «سخن بگویند تا شناخته شوید، که مرد زیر زبانش نهفته است».

علم در نگاه سعدی

علم مورد تأیید سعدی، علم همراه عمل است. این مطلب با عبارات گوناگون مورد توجه او بوده است. «هر که علم خواند و عمل نکرد، بدان ماند که گاو راند و تخم نیفشاند»؛ یا «یکی را گفتند: عالم بی‌عمل به چه ماند؟ گفت: به زنبور بی‌عسل». این برداشتی است از کلام امام علی علیه‌السلام که رابطه علم و عمل را این گونه بیان نموده است: «دانش، با عمل و کوشش همراه است. دانشمند به عمل دست می‌زند و علمش را با عمل همراه می‌سازد. علم دارنده‌اش را به عمل صدا می‌کند، اگر پاسخش گفت و عمل کرد، خوب است؛ و گرنه آن علم از عالم می‌گریزد».

تأثیر حدیث در کلام سعدی شیرازی

بعد از قرآن کریم، احادیث و روایات نقل شده از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله و ائمه معصوم علیهم‌السلام، از ارزشمندترین راه‌حل‌های مسایل اجتماعی، اخلاقی و تربیتی مسلمانان است. سعدی از این منبع غنی اسلامی، به صورت مستقیم و غیر مستقیم بهره‌ها گرفته است؛ از جمله:

صاحب دلی به مدرسه آمد ز خانقاه
بشکست عهد صحبت اهل طریق را
گفتم میان عالم و عابد چه فرق است؟
تا اختیار کردی از آن این فریق را
گفت آن گلیم خویش می‌برد ز موج
وین جهد می‌کند بگیرد غریق را
در نگرش سعدی، عالم بر عابدی که تنها به فکر نجات خویش است، برتری دارد. پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله در این باره فرموده است: «برتری عالم بر عابد، مانند برتری ماه شب چهارده است بر ستارگان دیگر»؛ همچنین امام جعفر صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «عالمی که از علمش بهره برد، از هفتاد هزار عابد بهتر است».

وفات

استاد سخن، سعدی، پس از سفری طولانی که حدود 34 سال به طول انجامید، به زادگاه خویش، شیراز بازگشت و با جهانی از دانش و تجربه، به راهنمایی مردم همت گماشت. او در سال 691 ق، پس از عمری پربرکت، در زادگاه خویش به دیدار معشوق شتافت و زندگی جاودانه آغاز کرد. تا جهان بر پاست، دو گوهر نظم و نثر او چون خورشید روشنی بخش در آسمان ادب فروزنده می‌ماند. چراغ عشق تا پایان عمر سعدی در دلش روشن بود و این خود بی‌شک احساس واقعی بود که می‌گفت:
ز خاک سعدی بیچاره بوی عشق آید
هزار سال پس از مرگ او اگر بویی

نویسنده: لیلا تفقّدی

منبع: سایت حوزه

